

mütefekkir

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

cilt / volume: 11 • sayı / issue: 22 • aralık / december 2024 • 589-614

ISSN: 2148-5631 • e-ISSN: 2148-8134 • DOI: 10.30523/mutefekkir.1600733

İSLAM HUKUKUNDA KADINLARA TANINAN MUAFİYETLER: HAC ÖRNEĞİ

Exemptions Granted to Women in Islamic Law: The Example of Hajj

İsa ATCI

Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Hukuku Ana Bilim Dalı Aksaray, Türkiye ror.org/026db3d50

Assoc. Prof., Aksaray University Faculty of Islamic Sciences Department of Islamic Sciences Department of Islamic Law, Aksaray, Türkiye

 isakonevi@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-5198-3874>

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 17.09.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 11.12.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2024

 Atıf / Cite as: Atcı, İsa. "İslam Hukukunda Kadınlara Tanınan Muafiyetler: Hac Örneği".

Mütefekkir 11/22 (2024), 589-614. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1600733>

 Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This article is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

İSLAM HUKUKUNDA KADINLARA TANINAN MUAFİYETLER: HAC ÖRNEĞİ

Öz

İslâm dini, temel anlamda birbirlerine karşılık gelen hak ve sorumluluk düzleminde erkek ve kadın arasında bir ayırım gözetmemiştir. Yaşam hakkı başta olmak üzere, eğitim, sağlık ve âdil yargılanma gibi birçok hakka kadın da erkek kadar sahiptir. Ancak ibadât, muamelât ve ukûbât gibi hak ve sorumlulukların farklı olduğu bazı konular da bulunmaktadır. Bununla birlikte İslâm, üstünlüğü hak ve sorumluluklara değil sadece takvâyâ bağlayarak kadının gerçek değerini takdir etmiştir. İslâm hukukçuları da naslar ekseninde gerçekleştirdikleri içtihatlarında kadınlara ihtiyaç haline göre kolaylaştırma prensibini devreye koymuşlardır. Bu bağlamda hayız veya nifas halindeki kadınlara bu durumları devam ettiği müddetçe namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerde bazı ruhsatlar sağlanmıştır. Bu çalışmada hac ibadetinde kadın için tanınan muafiyetler konu edinmiştir. Böylece İslâm'ın kadınlara hak ettikleri değeri vermediği iddiasının hac ibadeti özelinde çürütülmesi hedeflenmiştir. Çalışma kapsamında klasik ve güncel kaynaklar taranarak konuyla ilgili veriler toplanmış ve değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Araştırma neticesinde İslâm hukukunun kadınlara gereken değeri verdiği ve diğer ibadetlerde olduğu gibi hac ibadeti esnasında da kolaylıklar sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hac, İnsan Onuru, Kadın Hakları, Muafiyet.

Exemptions Granted to Women in Islamic Law: The Example of Hajj

Abstract

The religion of Islam has maintained a balance based on justice between men and women in terms of rights and responsibilities. Women have the same rights as men, including the right to life, as well as other rights such as education, health, and fair trial. However, there are also certain areas, such as acts of worship ('ibādât), transactions (mu'āmalât), and punishments ('uqûbât), where rights and responsibilities differ. Nonetheless, Islam has acknowledged the true value of women by attributing superiority not to rights and responsibilities but solely to taqwâ. Islamic jurists have also applied the principle of facilitation for women based on necessity in their ijtiyhads, which they carried out within the framework of the texts (nass). In this context, women experiencing menstrual or postnatal bleeding have been granted certain allowances in worship, such as prayer, fasting, and Hajj, as long as they remain in this state. This study focuses on the exemptions granted to women in the hajj ritual. Thus, it is aimed to refute the claim that Islam does not give women the value they deserve, specifically in the hajj ritual. In the scope of the study, classical and contemporary sources have been reviewed, and data related to the topic have been collected and evaluated. As a result of the research, it was concluded that Islamic law gives due value to women and provides convenience during the pilgrimage as in other acts of worship.

Keywords: Islamic Law, Hajj, Human Dignity, Women's Rights, Exemption.

GİRİŞ

Günümüzde, özellikle bireysel hak ve özgürlüklerle ilişkilendirilen ve insan onurunun incinmesine etki eden bazı kültürel normların dini kökenli olduğu yanlışlığı yaygındır. Bu yanlışlık, insanları dinden soğutmaktadır. Zira dinin insanı değerli kılmadığı düşüncesini zihinlere yerleştirmektedir. Ancak Kur'an ve sünnet insanın yüceliğini ve onurlu bir varlık olarak yaratıldığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, insan onurunu zedeleyen davranışların

ve hak ihlallerinin ilahi kaynaklı değil, insanların yanlış yorum ve eylemlerinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmasa gerektir.

İnsan onuru, dinî ve ahlâkî kökenlere dayanan bir kavram olarak derin anlamlar taşır. Dinî inançlar ve ahlâkî değerler, insan onurunu koruma ve geliştirme konusunda merkezi bir rol oynar. Bu inanç ve değerler, bireyin iç dünyasında sağlam bir dayanak oluşturarak, kişinin kendine ve çevresine saygılı bir yaşam sürmesine yardımcı olur.¹ İslâm hukuk sisteminde insanın onurlu bir varlık olduğu teyit edilmiştir. Bu düşünce Allah'ın insanı mükerrem (onurlu) kıldığını² ve en güzel yaratılış üzere var ettiğini³ vurguladığı ilâhî mesajlarına dayanmaktadır. Nitekim Yüce Allah, mükerrem olarak yarattığı insana onurunun nişanesi olarak melekleri secde ettirmiştir.⁴ Faydalı ve iyi olan fiilleri emretmiş, zararlı ve kötü fiilleri ise yasaklamıştır. Taşyabileceğinden fazla sorumluluk yüklememiş⁵ zorluk yerine kolaylığı sunmuştur.⁶ Yaratıcının insana bahsettiği bu yüksek onur, onun hakkında vaz' ettiği hükümlere de yansımıştır. Fakihler de Şâri'in belirlediği ilkeler çerçevesinde icihad etmişlerdir. İctihadlarında zaman zaman kadın/erkek ayırımı yapmış ve her bir cins için; ihtiyaç, kabiliyet ve mazeretleri çerçevesinde farklı hükümler tesis etmişlerdir. Bu çalışmada hac ibadeti özelinde kadınlara yönelik tesis edilmiş hükümlerde insan onurunun ne denli gözetildiği takip edilmeye çalışılacaktır.

Ülkemizde insan onurunu konu edinen doktora ve yüksek lisans tez çalışmalarının sayıca çok az olduğu görülmüştür. Bunların arasında fıkıh alanında yapılan tez çalışmaları ise bir elin parmaklarını geçmeyecek düzeydedir. Fıkıh alanında yapılmış olan bazı tez ve makale çalışmaları şunlardır:

1. Necmettin Nuri Çetiner tarafından "*İnsana Hürmetin Fıkıha Etkisi*" ismiyle hazırlanan yüksek lisans tez çalışması ibadetler özelinde insan onurunun gözetildiği düşüncesini teyit eden ve tespit edebildiğimiz tek tez çalışmasıdır. Bu çalışmada fıkıhın bütün alanları ele alınmamış, konular detaylandırılmamış, bazı örnekler verilerek insan onurunun gözetildiği tezi delillendirilmeye çalışılmıştır. Ancak hac konusuna hiç yer verilmemiştir.⁷

2. "*İslâm Hukukunda Cezaların İnsan Onuru Üzerindeki Etkisi*" başlıklı yüksek lisans çalışmasında Fadime Aktaş, insan onuru düşüncesinin İslâm

¹ Harun Çağlayan, "İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2015), 117.

² *Kur'ân Yolu*, Erişim: 03 Ocak 2024; el-İsrâ 17/70.

³ et-Tîn 95/4.

⁴ el-A'râf 7/11; el-Bakara 2/34.

⁵ el-Bakara 2/286.

⁶ el-Bakara 2/185; el-İnşirâh 94/5.

⁷ bk. Necmettin Nuri Çetiner, *İnsana Hürmetin Fıkıha Etkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

ceza hukuku hükümlerine etkisi üzerinde durmuştur.⁸

3. Hiwa Musa Abdullah, “*Kur’an-ı Kerim’de Kadın Onuru*” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tez çalışmasında ağırlıklı olarak kadın onuru, şahitlik, miras, teaddüd-i zevceât gibi konular ekseninde kadına verilen değeri araştırma konusu etmiştir.⁹

4. “*İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru*” başlıklı makalesinde Ömer Faruk Habergetiren konuyu zarurât-ı hamse çerçevesinde ele almıştır. Bu bağlamda çalışmada dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunmasına yönelik hükümlerin insan onuru düşüncesini teyit ettiğini delillendirmeye çalışılmıştır.¹⁰

5. “*Yoksulluk, İnsan Onuru ve Din*” başlıklı makalesinde Mustafa Macit, adâlet ve kader gibi kavramlar ekseninde dinin yoksulluktan dolayı onuru incinen insanları rehabilite görevi üstendiğini temellendirmeye çalışmıştır.¹¹

6. Mustafa Önder, “*Kur’an ve Sünnet’te İnsan Onuruna Eğitim Açısından Yaklaşım*” başlıklı makale çalışmasında, insan onuruna İslâm’ın verdiği önemi Kur’an ve sünnete dayanarak ele almıştır.¹²

Çalışmamız insan onuru düşüncesinin ve İslâm’ın kadınlara sağladığı muafiyetlerin hac ibadeti ile ilgili hükümlere yansımaları konu edinmesi açısından söz konusu çalışmalardan farklıdır.

1. İNSAN HAKLARI VE İNSAN ONURU DÜŞÜNCESİ

Onur kavramı sözlükte insanın kendisine karşı duyduğu saygı, haysiyet, izzet-i nefis ve şeref anlamlarını ifade etmektedir.¹³ İnsan onuru, insan hakları düşüncesinin temel dayanağını oluşturur ve bu hakların meşruiyetini sağlar. Keza, ahlâkî sorumlulukları gündeme getirerek insan haklarının evrensel geçerliliğini vurgular. Bu nedenle insan onuru kavramı, insan haklarıyla ilgili düşünce ve eylemlerin merkezinde yer alır ve insanın değerini, saygınlığını ve özgürlüğünü koruma çabalarını destekler. Bu bağlamda, insan onuru temel hakların nüvesini oluşturur ve bu hakların reel şartlarda ne anlama geldiğini tanımlamaya yardımcı olur. Eşitlik, özgürlük ve bütün-

⁸ bk. Fadime Aktaş, *İslâm Hukukunda Cezaların İnsan Onuru Üzerindeki Etkisi* (Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁹ bk. Hiwa Musa Abdullah, *Kur’an-ı Kerim’de Kadın Onuru* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

¹⁰ bk. Ömer Faruk Habergetiren, “İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2019), 150-169. <https://doi.org/10.32711/tiad.539625>.

¹¹ bk. Mustafa Macit, “Yoksulluk, İnsan Onuru ve Din”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2014), 102-116.

¹² bk. Mustafa Önder, “Kur’an ve Sünnet’te İnsan Onuruna Eğitim Açısından Yaklaşım” *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2015), 37-56.

¹³ TDK Türkçe Sözlük. “Onur”, Erişim 23.03.2022.

lük gibi haklar, insan onurunun birer yansıması olarak görülür. Bu nedenle, özellikle hukuk sisteminde boşluklar olduğunda veya çatışan temel haklar mevcut olduğunda, insan onuru kavramı mahkemelerin çözüm bulmasına yardımcı olabilir. Mahkemeler, insan hakları kataloğunu insan onuru perspektifinden yorumlayarak yasal kararlar alabilirler. Bu perspektif, yasaların yorumlanmasında bir rehber olarak işlev görür ve hak temelli bütün hukuk anlayışları açısından önemli bir gaye veya yüksek bir değer olarak hareket eder.¹⁴

2. İSLÂM'IN KADINA VERDİĞİ DEĞER

Yüce Allah, insanları erkek-kadın ayırımı yapmaksızın onurlu yarattığını ifade etmiştir.¹⁵ Üstünlüğü cinsiyet, etnik köken ve asalete değil takvâli olmaya bağlamıştır.¹⁶ Buna mukabil İslâm öncesi toplumlarda tarihin hemen her evresinde kadın insan olması hasebiyle doğuştan sahip olduğu birçok hakkından mahrum bırakılmıştır. Öyle ki bazı toplumlarda kadın rahatlıkla alınıp satılabilen bir mülk kategorisinde değerlendirilerek onuru çiğnenmiştir.¹⁷ Hatta daha da ileri gidilerek insan olarak kabul edilip edilmemesi dahi tartışma konusu edilmiştir.¹⁸

İslâm'ın kadına atfettiği kıymeti kavrayabilmek için öncelikle İslâm öncesi toplumlarda kadının konumuna bakmakta fayda vardır. Zira insanlık tarihinde kadın onurunun aldığı yaraları zikretmeden İslâm'ın ona bahsettiği değeri hakıyla anlamak mümkün olmayacaktır.

Yahudi hukukuna bakıldığında oldukça dışlayıcı bir kadın algısının hâkim olduğu görülmektedir. Babaya kızını satma hakkı verilmiştir.¹⁹ Kadınlar âdet gördükleri veya lohusa oldukları dönemlerde kirli kabul edilmiş ve temiz sayılmak için günleri dolduğunda tapınağa adak sunmaları istenmiştir.²⁰ Bu ve benzeri örnekler Yahudiliğin kadına karşı tavrını göstermesi açısından önemlidir.²¹

Hıristiyanlık kadına verdiği değer açısından Yahudilik ile paralel bir

¹⁴ Semih Batur Kaya, "Bir İnsan Hakları Kategorisi Olarak İnsan Onuru Kavramı ve Türkiye'deki Uygulaması Üzerine Bir Analiz", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 346-347-350; Paolo G. Carozza, "Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights: A Reply", *The European Journal of International Law Review* 19/5 (2008), 932.

¹⁵ el-İsrâ 17/70.

¹⁶ el-Hucurât 49/13.

¹⁷ Ziya Kazıcı, "İslâm'da Kadın: (Bir Mukayese)", *İlahiyat Akademi Dergisi* 11 (2020), 58.

¹⁸ Mahmut Sönmez, "Âyetler Işığında İslâm'ın Kadına Verdiği Değer" *Uluslararası İslâm ve Kadın Çalıştay* (İğdır: İğdır Üniversitesi Yayınları, 2018), 511.

¹⁹ "Eğer bir adam kızını cariye olarak satarsa, kız erkek köleler gibi özgür bırakılmayacak. Efendisi kızla nişanlanır, sonra kızdan hoşlanmazsa, kızın geri alınmasına izin vermelidir. Kızı aldattığı için onu yabancılara satamaz." bk. *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları, 2002), Çık. 21: 7-8.

²⁰ Lev. 12:6; 15: 28-30.

²¹ M. Tayyib Okıç, *İslâmiyette Kadın Öğretimi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1979), 7.

seyir izlemiştir. Kadın ilk günahın (Hz. Âdem'in yasak meyveyi yemesi) müsebbibi sayılmış ve toplumu bu fitne(!) kaynağının şerrinden korumak için tedbirler alınmıştır. Hıristiyanlar, kadına şeytan nazarıyla bakmış; boşanmış bir kadınla evlenmeyi zina gibi değerlendirmişlerdir.²² 16. yüzyıla kadar kadının İncil'e el sürmesi ve onu okuması yasaklanmıştır. İngiltere Krallığı döneminde 5. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar kocaya karısını satma hakkı dahi verilmiştir.²³

İslâm öncesi cahiliye döneminde de özellikle bazı kabilelerde kadına hiçbir değer verilmediği görülmektedir. Kız olarak doğması sebebiyle bebekler utanç vesilesi kabul edilmiş ve hatta diri diri toprağa gömülmüştür.²⁴ Kadın erkeğin şehvi isteklerini tatmin eden bir araç olarak görülmüştür. Miras alma hakkı tanınmamıştır. Kocasını ölen bir kadına üvey oğlunun veya kocasının kardeşinin, üstüne cübbesini atmak suretiyle sahiplenmesi; onunla evlenmesi veya başkasına ücret mukabili satması doğal bir hak olarak kabul edilmiştir.²⁵

İslâm, kadını hor görüldüğü mevkiden üstün bir konuma yükseltmiş, onurunu yücelterek erkekle eşit bir düzeye getirmiştir. Erkeklerle tanınan temel insan haklarını kadınlara da eşit şekilde sağlamıştır. Bu çerçevede hayat hakkı, mülkiyet ve tasarruf hakkı, adalet ve eşitlik hakkı, konut dokunulmazlığı hakkı, bireysel izzet ve onurun korunması hakkı, inanç ve düşünce özgürlüğü hakkı, evlenme ve aile kurma hakkı, özel hayatın gizliliği ve dokunulmazlığı hakkı gibi temel hakları kadınlara da tanımıştır.²⁶

Allah sadece erkeklere değil, insan olma vasfında değerli kabul ederek kadınlara da hitapta bulunmuştur. Hucurât Sûresi'nin 13. âyeti bu hususta önemlidir. Söz konusu âyette: *"Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır"* buyuran Allah, *"sizi yarattık; ...sizi kıldık, ... kabilelere ayırdık..."* ifadeleri ile kadın ve erkeğin varlıkta eşit olduklarını, cinsiyet, ırk ve aidiyetlerin kendisi tarafından başıslanmış birer vasıf olduğunu ve üstünlük vesilesi olamayacağını beyan etmiştir. Başka bir âyette kadının kocası için huzur kaynağı olduğuna, kocası ile eşit düzeyde yaratıldığına işaret etmek üzere, *"Sizi bir tek nefisten yaratan, on-*

²² Mat. 5: 32.

²³ M. Raif Ogan, *İslâm Hukuku* (İstanbul: Alkaya Matbaası, 1958), 71.

²⁴ el-En'âm 6/139-140; en-Nahl 16/58-59; el-İsrâ 17/31; ez-Zuhruf 43/16-18; et-Tekvîr 81/8-9.

²⁵ Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, 19.

²⁶ Amine Vedud - Muhsin, *Kur'ân ve Kadın* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 37, 62, 63, 65, 67; Abdullah Kahraman, "İslam Hukukunda Kadının Hukuki Tasarruf Ehliyeti", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014), 26; Sönmez, "Âyetler Işığında İslâm'ın Kadına Verdiği Değer", 519.

dan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur."²⁷ buyurmuştur.

Kur'an'ı tebyin ve tebliğ eden İslâm Peygamberi, kadının hayatı boyunca üstlendiği bütün rollere ayrı ayrı işaret ederek ona üstün bir değer atfetmiştir. Kız çocuklarına adeta pozitif ayrımcılık yapmış, onlara güzel davranmayı teşvik etmiştir. Bu hususa dikkat çekmek üzere "Kimin bir kız çocuğu olur da oğlunu ona tercih etmez, onu hor görmez ve toprağa gömmezse, Allah onu cennete koyar."²⁸ buyurmuştur. Başka bir hadislerinde ise "Kim, kız çocuklarına ihsan ederse, bu onunla cehennem arasında bir perde olur", başka bir rivâyette "Onlar sebebiyle ona cenneti vâcip kılar yahut cehennemden azat eder."²⁹ buyurmuştur. Hz. Peygamber, sadece sözlü teşviklerde bulunmamış davranışlarıyla da örnek olmuştur. Kızı Fatıma ziyaretine geldiği zaman ayağa kalkarak onu karşılamış, yanına oturarak sıcak bir ilgi ile muhabbetini göstermiştir.³⁰ Bu hususta başka teşvikleri de hadis eserlerinde nakledilmiştir.³¹

Peygamber efendimiz kadına anne olarak da büyük bir değer vermiştir. Öyle ki anneye gösterilen saygının, verilen değer ve onun hizmetinde bulunmanın cennete girme vesilesi olacağını müjdelemiştir.³² Hayat felsefeleri günümüze intikal eden eski medeniyetlere mensup hiçbir toplumda kadınlara bu denli bir değer atfedilmiş değildir. Hz. Peygamber'in, mescitte namaz kıldırırken bir çocuk ağlaması duyması üzerine annenin yavrusunun ağlamasından dolayı üzülerken sıkıntıya düşmemesi için namazı kısa tuttuğu nakledilmiştir.³³

İslâm, kadını bir eş olarak da değerli bulmuştur. Kadını istişare etmeye değer bir insan olarak kabul etmiştir. Hz. Peygamber risâletinin ilk yıllarında Hz. Hatice ile dertleştiği gibi sonraki süreçlerde de zaman zaman eşleri

²⁷ el-A'râf 7/189.

²⁸ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr el-Ezdi es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), "Edeb" 120.

²⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Edeb" 18, "Zekât" 10; Ebü'l-Hüseyn Müslîm b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1374-75/1955-56), "Birr" 147, 148; Muhammed b. İsa b. Sevre b. Mûsa b. ed-Dahhâk et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395), "Birr" 13.

³⁰ Buhârî, "Menâkib" 25; Müslîm, "Fezâilu's-Sahâbe" 98, 99; Ebû Abdillâh b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), "Cenâiz" 64; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985), 4/282.

³¹ Bk. Müslîm, "Birr" 149; Tirmizî, "Birr" 13; Ebû Dâvûd, "Edeb" 120.

³² Ali el-Kârî, Ali b. Muhammed Ebü'l-Hüseyn, el-Herevî, *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâti'l-mesâbih* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2002), 7/3097.

³³ Buhârî, "Ezân" 65-163; Müslîm, "Salât" 192; Ebû Dâvûd, "Salât" 123; Tirmizî, "Salât" 159; İbn Mâce, "İkâmet" 49.

ile dertleşmiş ve istişarelerde bulunmuştur. Hudeybiye Antlaşmasını müteakip sahabenin ihramdan çıkma emrini uygulama hususunda gönülsüz davranmaları üzerine hanımı Ümmü Seleme ile istişaresi kaynaklarda aktarılmaktadır.³⁴

İslâm, kadına yüksek bir statü kazandırmıştır. Habeşistan ve Medine'ye hicrette kocalarının yanında yer alan kadınlar,³⁵ Allah Rasulüne biat konusunda da yok sayılmamış, onların da biatının alınmasına özen gösterilmiştir.³⁶ Müslüman kadınların başkalarına verdiği eman (himaye) geçerli sayılmıştır.³⁷ Zaman zaman kadınların savaflara katıldıkları; cephe gerisindeki hizmetlerin yürütülmesine ve yaralıların tedavisine katkı sağladıkları da rivâyet edilmiştir.³⁸

Hz. Peygamber, kadınlara yumuşak ve kibar davranılması gerektiğini güzel bir benzetmeyle ifade etmiştir. Şöyle ki, bir yolculukta hanımların develerinin yularını Enceşe isminde, güzel sesli siyahi bir köle çekmektedir. Rasulullah ona: *"Ey Enceşe, yavaş ol! Sanki kristal götürüyor gibi dikkatli olmalısın."*³⁹ buyurmuştur.

Hz. Peygamber, erkekleri hanımlarını dövmemeleri, evden çıkarmamaları ve kötü sözlerle hakaret etmemeleri hususunda uyararak *"Onlara yediklerinizden yedin, giydiklerinizden giydirin, dövmeyin ve kötü söz söylemeyin."*⁴⁰ buyurmuştur. Erkeğin hanımına iyi davranmasını konu edinen bir diğer hadislerinde ise *"Müminlerin iman bakımından en kâmil olanları ve ahlâk bakımından en güzel olanları kadınlarına hayırlı olanlarıdır."*⁴¹ buyurmuştur.

Hz. Peygamber, kadının onurunun korunması ve haklarının gözetilmesi hususunda insan olma vasfını yeterli bulmuştur. Bu bağlamda Müslüman ve gayrimüslim kadınlar arasında fark gözetmemiştir. Savaş esnasında dahi silahlanmamış olan gayrimüslim kadınların öldürülmesini yasaklamıştır.⁴²

İslâm'ın kadın onuruna verdiği değer, evlilik hukukunda da gözetilmiştir. Örneğin evlilikte denklik kadında değil erkekte aranmıştır. Başka bir

³⁴ Ebû Dâvûd, "Cihâd" 156.

³⁵ Buhârî, "Megâzi" 38; Müslîm, "Fezâilü's-sahabe" 169.

³⁶ el-Mümtehe 60/12.

³⁷ Buhârî, "Cizye" 9; Müslîm, "Salâtü'l-Müsâfirîn" 82; Aynur Uraler, "Zeyneb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

³⁸ Buhârî, "Cihâd" 65, 66, 67. Müslîm, "Cihâd" 142.

³⁹ Buhârî, "Edeb" 90, 95; Müslîm "Fezâil" 70, 73; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî, *Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dârü'l-Mugnî, 2000), "İstizân" 65.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, "Nikâh" 40; İbn Mâce, "Nikâh" 3-51.

⁴¹ Tirmizî, "Rada" 11.

⁴² Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Esbahî İmam Mâlik, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî (Dubâi: Müessesetü Zâyid b. Sultân Âl-i Nehyân, 1425), "Cihâd" 437; Buhârî, "Cihâd" 147, 148; Müslîm, "Cihâd" 25; Ebû Dâvûd, "Cihâd" 3; Tirmizî, "Siyer" 19; İbn Mâce, "Cihâd" 30.

ifade ile kadının erkeğe denk olması değil bilakis erkeğin kadına denk olması önemsenmiştir. Buna göre erkek, evlenmek istediği kadına; Müslüman olma, dindarlık düzeyi, özgür olma, meslek, asalet, soy ve zenginlik gibi vasıflarda denk olmalı, kadından daha aşağı olmamalıdır.⁴³ Böylece kadının toplum içerisinde onuru ve gururu incinmemiş olacak; onurlu, mutlu ve huzurlu bir aile hayatı sürdürecektir.

Yukarıda çeşitli yönlerden İslâm'ın kadına verdiği değer aktarılmaya çalışmıştır. Kuşkusuz Kur'an ve sünnette, verilen örneklerden çok daha fazlası vardır. Sonuç olarak ifade etmek gerekirse İslâm kadına sadece Allah tarafından kendisine bahşedilmiş olan itibarı geri kazandırmamış, aynı zamanda onurlu bir birey olarak bireysel ve sosyal hayatında mutlu olmasını da hedeflemiştir. Miras alabilmesine olanak tanımış,⁴⁴ öldüğünde vasiyetinin yerine getirilmesini hükme bağlamıştır.⁴⁵ Mülk edinme hakkına ve mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunma yetkisine sahip kılmıştır.⁴⁶ Kadın daha birçok konuda İslâm'dan önce asla sahip olmadığı haklara sahip kılınmıştır. İslâm, kadını; hizmetçi, köle ve mal statüsünden özgür ve irade sahibi birey statüsüne çıkarmıştır. Oysa kadın bu statüyü gayrimüslim toplumlarda henüz geçtiğimiz yüzyılda talep etmeye başlamıştır.⁴⁷ Bununla birlikte günümüzde kadın haklarını teslim etme konusunda atılan adımlar ve gerçekleştirilen projeler kadınları gerçekten hak sahibi kılarak onurlarını arttırmakta mıdır? Yoksa kapitalist sistemin hizmetkârı haline mi getirmektedir? Bu sorular, önyargısız bir yaklaşımla cevaplandırılması gereken önemli sorulardır.

3. HAC İBÂDETİNDE KADINLARA TANINAN MUAFİYETLER

Hac ibadeti, şartlarını taşıyan kadın ve erkek bütün Müslümanlara farz kılınmıştır.⁴⁸ Hz. Peygamber, kadınların hac ibadetini eda etmeleri konusunda son derece hassas davranmış ve onları teşvik etmiştir. Hz. Âişe'nin (ö.

⁴³ Alâeddin Ebû Bekir b. Mesûd el-Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î fi tertibi's-şerâ'î* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 2/317, 318; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424), 3/382; İbn Kudâme Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Mugnî* (b.y.: Mektebetü'l-Kâhire, 1388), 7/33-35; Şemsüddîn Muhammed Hatîb Şirbînî, *Mugnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzî'l-Minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 4/270; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku* (Konya: Mistas Matbaası, 1977), 169.

⁴⁴ en-Nisâ 4/11.

⁴⁵ el-Bakara 2/180.

⁴⁶ el-Bakara 2/267; en-Nisâ 4/32.

⁴⁷ Süleyman Ateş, "İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar", *İslâmî Araştırmalar* 10/4 (1997), 308.

⁴⁸ el-Bakara 2/222; el-Hac 22/27. Ayrıca bk. Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebсут*, (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1414), 4/2; Kayrevânî Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân Ebû Zeyd, *er-Risâle* (b.y.: Dârü'l-Fıkr, ts.), 1/72; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Üm li's-Şâfiî*, (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1410), 2/118; İbn Kudâme Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Mugnî* (b.y.: Mektebetü'l-Kâhire, 1388), 3/213.

58/678) “Ya Rasulallah! Cihad etmeyi en faziletli amel olarak tanımladınız. Biz kadınlar cihad etmeyecek miyiz?” sorusuna cevaben, “Hayır. Fakat cihâdın en faziletlisi mebrûr bir hacdır.” buyurmuştur.⁴⁹ Başka bir rivâyette ise Hz. Âişe'nin “Ya Rasulallah! Kadınlara da cihad var mıdır?” sorusuna Hz. Peygamber “Evet. Kendisinde savaş olmayan bir cihad vardır.” buyurmuştur. Hz. Âişe “nedir o?” dediğinde, “Hac ve umredir.”⁵⁰ cevabını vermiştir. Hac ibadetinin kadınlar açısından cihada eşit kılınmış olması kuşkusuz onlara büyük bir ikramdır. Fakat kadınların bu ibadeti ifa ederken özel halleri nedeniyle bazı zorluklarla karşılaştıkları bilinmektedir. İslâm bu mazereti de gözeterek hayız ve nifas hallerinde onlara kolaylıklar sağlamıştır.

3.1. Hayız ve Nifasın Mahiyeti

Kadınlara hac ibadeti hususunda sağlanan kolaylıklar ele alınmadan önce onları haccın bazı uygulamalarından muaf kılan veya geciktirmelerine olanak sağlayan hayız ve nifas hükümlerine dair birtakım bilgiler sunmak yerinde olacaktır.

Türkçe’de “âdet” ismi ile de ifade edilen hayızın lugat anlamı “akıntı” olup terim anlamı ergenlik çağından itibaren kadınların herhangi bir hastalıktan kaynaklanmaksızın düzenli olarak rahimlerinde gördükleri kanamayı ifade eder.⁵¹ Nifas, doğum sonrasında kadınların rahimlerinde gördükleri kanama olarak tanımlanır.⁵² Âdet dönemi, kadınların yaşadığı fizyolojik bir süreçtir ve tıbbi veriler bu sürecin normal olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte tarihin çeşitli dönemlerinde maalesef âdet dönemi yanlış anlaşılmıştır. Bu da kadınların toplumdan dışlanmasına yol açmıştır. Nitekim bazı din ve medeniyetler, hayız ve nifas dönemlerinde kadınları necis ve günahkâr kabul etmişlerdir. Evrensel değerlerle uyuşmayan bu tutum kadınların onurunu zedelemiştir. İslâm hukukunda ise hayız süreci doğal kabul edilerek kadınların bu dönemde ötekileştirilmesi reddedilmiştir.⁵³

Allah Teâlâ kadınların özel durumlarını “ezâ” (zorluk) olarak değerlendirmiş⁵⁴ ve onlara rahmetinin bir tecellisi olarak bazı yükümlülüklerde kolaylıklar sağlamıştır. Peygamber efendimiz de hadislerinde bu hususu pekiştirmiştir. Hz. Peygamber, “Bu âdet kanı, Allah’ın Âdem kızlarına yazdığı

⁴⁹ Buhârî, “Hac” 4.

⁵⁰ İbn Mâce, “Menâsik” 8; Muhammed b. İsmâil es-San’ânî, *Sübülü’s-selâm*, (b.y.: Dârü’l-Hadîs, ts.), 1/600.

⁵¹ Ali b. Muhammed, Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *et-Ta’rifât*, thk. Yayınevi (Beyrût: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1403/1983), 94; Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, el-Herevi, Ebû Mansûr, *ez-Zâhir fî garîb-i elfâzi’s-Şâfiî*, thk. Mus’ad Abdulhamid es-Sa’d (b.y.: Dârü’t-Talâî, ts.), 46; Ebû Abdillâh, Şemseddin, Muhammed b. Ebû’l-Feth el-Ba’lî, *el-Mutlî’ alâ elfâzi’l-Muknî*, thk. Mahmud Arnavûd ve Yasın Mahmud el-Hatib (b.y.: Mektebetü’s-Sevâdî li’t-Tevzî’, 1423/2003), 57.

⁵² Nâsir b. Abdî’s-Seyyid, Ebû’l-Feth, el-Hârizmî, el-Mudarriżî, *el-Mugrib fî tertibi’l-Mu’rib* (b.y.: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, ts.), 473.

⁵³ Ahmet Yaman, “Âdet Gören Kadının İbâdeti”, *Mehir* 2 (1998), (6-13), 5.

⁵⁴ el-Bakara 2/222.

bir durumdur."⁵⁵ buyurmak suretiyle bu durumun Allah tarafından belirlendiğine ve kadınların bu kana mâni olmak için yapabilecekleri bir şey bulunmadığına vurgu yapmıştır.⁵⁶

İslâm, bireyin yalnızca nefsi, kalbi ve malıyla değil, aynı zamanda bedeniyle de temiz olmasını istemiştir. Çünkü Allah insanı, bedenî ve fitrî vasıflarıyla en latif ve en temiz surette yaratmış ve bu temizliğin devamını emretmiştir. Özellikle namaz gibi bazı ibadetlerde bu temizliği sağlamak için tahâreti şart koşturmuştur.⁵⁷ Tahâret, dinen necis kabul edilen şeylerden (necaset ve hades) temizlenmeyi ifade eder. Tahâret, hükmi ve hakikî olmak üzere iki çeşit kirlilik için söz konusudur. Hükmi kirlilik, nifas, hayız ve cünüplük halini ifade eder.⁵⁸ Burada şunu vurgulamak gerekir ki; nifas veya hayız halindeki bir kadın ile cünüp bir erkek ve kadının "kirli" olması, hakikî bir kirlilik değil, fikhî hüküm açısından değerlendirilen bir kirliliktir. Bu durum, kişinin onurunu zedeleyen bir kirlilik olarak algılanmamalıdır. Ayrıca, meni nedeniyle meydana gelen cünüplük hali, hayız ve nifas durumundan farklı değerlendirilmiştir. Zira hayız ve nifas halinde sağlanan bazı ruhsat ve kolaylıklar, cünüplük durumunda sağlanmamıştır.⁵⁹

Günümüzde bazı ülkelerde kadınların bu özel durumu hukukî düzenlemelere de yansımıştır. Regl döneminde kadınların fizyolojik olarak güçsüz düşmesi bu düzenlemelerin temel motivasyonunu oluşturmuştur. Bu sebeple Çin, Endonezya, Japonya ve Güney Kore gibi bazı ülkelerde, çalışan kadınlara regl izni verilmesine yönelik hukukî düzenlemeler yapılmıştır.⁶⁰

3.2. Hayız ve Nifas Halinde Tavaf

Hadesten ve necâsetten arınmış olma şartı hac ve umre menâsikinden sadece tavaf için söz konusudur. Kadınların özel günlerinde tavaf haricinde diğer ibadetleri yerine getirebilecekleri hususunda mezhepler arasında

⁵⁵ Buhârî, "Hayız", 1; Müslim, "Hac" 119; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *el-Müctebâ mine's-Sünen (es-Sünenü's-sugrâ li'n-Nesâî)*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1406/1986), "Hac", 58.

⁵⁶ Bu kan kırmızı, sarı ve kahverengi olabilir. Bu hususta ihtilâf edilmiştir. Ancak, fakihler arasında koyu kırmızı rengin hayız kanını işaret ettiği konusunda görüş birliği vardır. Bk. İbn Hazm Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî, *Merâtibu'l-icma'* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419), 41; Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuhu* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/610-613; Hayız ve nifâs'ın mahiyetleri ile azâmî ve asgarî süreleri hususunda detaylı bilgi için bk. Yunus Vehbi Yavuz, "Hayız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/51-53; Hacı Mehmet Günay, "Nifas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/79-81.

⁵⁷ el-Mâide 5/6; el-Bakara 2/184.

⁵⁸ Abdülkerim Zeydân, *el-Mufasssal fî ahkâmi'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi'ş-şeriatî'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413), 1/57.

⁵⁹ Salim Ögüt, "Tahâret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/382-385.

⁶⁰ Sayed Quadrat Hashımy, "Exploring Menstrual Leave in Islamic Jurisprudence: Cultural and Religious Perspectives 6/2 (2023)", *International Journal of Law Management & Humanities* 6/2 (2023), (3287-3296), 3292, 3295.

herhangi bir görüş ayrılığı yoktur.⁶¹

Mahiyetleri ve fikhî hükümleri farklı olan bazı tavaf çeşitleri vardır. Bu tavaflar, türüne ve hükmüne göre yükümlülükten düşer, ertelenir ya da yerine ceza olarak kurban kesilir.⁶² Aşağıda bu tavafların hükmü ve âdet gören kadınların durumu hususunda mezheplerin görüşleri nakledilecektir. Ziyaret tavafı çalışmanın odak noktasını oluşturduğu için sona bırakılacaktır.

3.2.1. Kudûm Tavafı

Kudûm tavafı, Mekke'ye mîkât sınırları ötesinden gelenlerin (afâkî), Kâbe'yi selamlamak niyetiyle gerçekleştirdikleri tavaftır. Tavafü'l-likâ (kavuşma tavafı) ve tavafü't-tahiyye (selamlama tavafı) olarak da isimlendirilen bu tavaf, fakihlerin çoğuna göre sünnettir.⁶³ Mâlikiler bu tavafın vacib olduğuna hükmetmiştir.⁶⁴ Kudûm tavafının sünnet hükmünde kabul edilmesi hayız ve nifas mazeretleri bulunan kadınların bu tavafı terk edebilecekleri anlamına gelmektedir. Bu durumda herhangi bir ceza ile sorumlu tutulmayacaklardır. Bununla birlikte bu tavafın abdestsiz veya cünüp olarak yapılmasının hükmü farklıdır.

Hanefilere göre abdestsiz tavaf yapan kişiye ceza olarak sadaka; cünüp halde yapan kişiye ise dem (koyun veya keçi kesmesi) gerekir.⁶⁵ Mâlikiler hac fiillerinin abdestli olarak yapılmasının daha faziletli olduğunu belirterek abdestsiz olarak yapılması halinde de bu fiillerin geçerli olacağını belirtmiş ancak tavafı bunun dışında tutmuşlardır. Bu bağlamda âdet gören kadın, abdestsiz olarak bir şavt dahi yapmış olsa tamamlamak için geri ge-

⁶¹ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, thk. Kâmil Muhammed Uveyza (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 19; San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, 1/156.

⁶² Salim Ögüt, "Tavaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/178-180.

⁶³ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl Fergânî el-Merginânî, *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Tallal el-Yusuf (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 1/161; Alî b. Muhammed Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir fi fikhi mezhebi'l İmâm's-Şâfiî ve huve Şerhu Muhtasari'l-Müzenî*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 4/134; Ebü Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 3/393; Abdurrahman b. Muhammed el-Cezerî, *el-Fıkh alâ mezâhibi'l-erba'a* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 1/589; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 3/2203.

⁶⁴ Ebü Ömer Yusûf en-Nemerî İbn Abdilberr, *el-Kâfi fi fikhi ehli'l-Medîne*, thk. Muhammed el-Moritânî (Riyad: Mektebetü'r-Riyâd, 1400/1980), 1/360; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, es-Sâvî el-Mâlikî, *Hâşiyetü'l-kebir ale's-Şerhi's-sağîr* (b.y.: Dârü'l-Marife, ts.), 2/41; Hattâb er-Ru'aynî, bu hususta "vâcip" kavramının "farz" anlamında kullanıldığını ifade etmiştir. Bk. Şemseddin Ebü Abdillâh Muhammed et-Tarablusî, *Mevâhibu'l-celîl fi Muhtasari Halîl* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1412/1992), 3/86; Bazı Mâlikî kaynaklarında kudûm tavafının "Sünnet" olduğu da zikredilmiştir. Bk. el-Kâdî Ebü Muhammed Abdulvehhâb b. Ali el-Bağdâdî, *et-Telkîn fi fikhi'l-Mâlikî*, thk. Ebü Üveys Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004), 1/86; Ebü Abdillâh Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Hâc, *el-Medhal* (b.y.: Dârü't-Türâs, ts.), 4/220.

⁶⁵ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 72-73.

lecektir. Memleketine dönmüş ve geri gelme imkânı yoksa dem gerekir.⁶⁶ Şâfiîlere göre ise abdest kudûm tavafi için farzdır. Bu tavaf için gusül abdesti almak ise sünnettir.⁶⁷ Kudûm tavafını terk eden kişi herhangi bir ceza ile yükümlü tutulmaz.⁶⁸

3.2.2. Umre Tavafı

Hanefî fakihlerin ekserisi ve Mâlikilere göre kişinin ömründe bir kere umre yapması sünnet-i Müekkededir. Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise kişinin ömründe bir defa umre yapması farzdır.⁶⁹

Tavaf, bütün mezheplere göre umre ibadetinin rüknü olup farzdır.⁷⁰ Hanefîlere göre tavafın tahâretli olarak yapılması vâcip olduğu için, umre tavafını abdestsiz bir halde yapan kişiye ceza olarak dem lazım gelir. Hayız ya da nifas halinde yapması durumunda ise bedene gerekir. Bununla birlikte temiz bir halde bu tavafı iade eden kişiden ceza düşer.⁷¹

Şâfiîlere göre ise tavafın abdestli olarak yapılmış olması farzdır. Dolayısıyla umre tavafını abdestsiz olarak yapmış olan kişinin tavafı geçersiz olup iade etmesi gerekir.⁷²

Mâlikîler, umre tavafını abdestsiz olarak yapmış olan kişinin memleketine dönmüş olsa dahi bu tavafı iade etmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Zira bu kişi tavafı hiç yapmamış hükmündedir. Ayrıca gecikmeden dolayı dem ile yükümlü olur.⁷³

Hanbelîlere göre âdet gören kadınların mescide girmesi câiz olmadığı gibi tavaf yapması da câiz değildir. Eğer temettü haccını arzularak umre-

⁶⁶ Muhammed Abdulvehhâb b. Ali el-Bağdâdî, *et-Telkîn*, 87-88; Ebû Ömer Yusûf en-Nemerî, İbn Abdilberr, *el-Kâfi fi fikhî ehli'l-Medîne*, 1/406; Hattâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl*, 3/82.

⁶⁷ Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Muhâmilî, *el-Lübâb fi'l-fikhî's-Şâfiî*, thk. Abdülkerim el-Amrî (Suudi Arabistan: Dârü'l-Buhârî, ts.), 200; Ebû İshâk İbrahim b. Ali eş-Şîrâzî, *et-Tenbîh fi'l-fikhî's-Şâfiî* (b.y.: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 80.

⁶⁸ Ebû Zekerîya, Muhiddin Yahya en-Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb* (b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.), 8/12, 15; Ebû'l-Hüseyn, Yahya b. Ebi'l-Hayr, el-İmrânî, el-Yemenî, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. Kasım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1421/2000), 4/273.

⁶⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/144; Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb* (b.y.: Dârü'l-Minhâc, 1428/2007), 4/167; Ebû Abdillâh Muhammed b. Müflih b. Muhammed b. Müferrec Şemsüddîn el-Makdisî er-Râmîni, *Kitâbu'l-fürû' ve me'ahû Tashîhu'l-fürû' li Alâeddîn Ali b. Süleymân el-Merdâvî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsîn et-Türkî (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2003), 5/201; İbn Abdilberr, *el-Kâfi*, 1/416; Mehmet Boynukalın, "Umre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/150.

⁷⁰ Serahsî, *el-Mebcut*, 4/35; Hattâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl*, 3/86.

⁷¹ Alâeddin Ebû Bekir b. Mesûd el-Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 2/129; Burhâneddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mâze el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî fi'l-fikhî'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 2/462; Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), "Âdetli kadın ziyâret ve umre tavafı yapabilir mi?" (Erişim 01 Mayıs 2024).

⁷² Nevevî, *el-Mecmu'*, 7/238, 239; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/144.

⁷³ Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, el-Mâlikî, *Şerh-u Muhtasar'ül-Halil* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 2/343; İbn Abdilberr, *el-Kâfi*, 1/408.

ye niyet etmiş ancak umre tavaflarını âdet mazeretleri nedeniyle yapamadıkları için ihramdan çıkamıyorlar ve diğer hac menâsikini kaçırma korkusu taşıyorlarsa niyetlerini “kıran haccı” olarak değiştirebilirler.⁷⁴ Hanbelîlere göre burada bir kolaylaştırma vardır. Çünkü umre için girdikleri ihramdan çıkamamakta ve hac için niyetlenerek ihrama girememektedirler. İhrâma giremedikleri için hac ibadetini yerine getirememeye riskleri ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı bu kadınlardan umre yükümlülükleri düşmüş olur. Bu durumda temettü haccını arzu edenler için farz olan umre tavafını değil kıran haccını arzu edenler için sünnet olan kudûm tavafını terketmiş olacaktırlar. Kudûm tavafı ise ilgili başlıkta geçtiği üzere Hanbelîlere göre sünnettir.

3.2.3. Vedâ Tavafı

Tavafü's-sader olarak da adlandırılan bu tavaf, afâkî hacıların Mekke'den ayrılmadan önce yerine getirmeleri gereken son menâsiktir. Vedâ tavafı, fakihlerin çoğunluğuna göre haccın vâciplerindedir.⁷⁵ İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Hz. Peygamber vedâ tavafı hususunda “Sizden biriniz son olarak Kâbe'yi ziyaret etmeden ayrılmasın.”⁷⁶ buyurmuştur. Mâlikîler bu tavafı sünnet kabul etmiştir.⁷⁷

Hanefîlere göre vedâ tavafını mazeretsiz olarak terk eden kişiye dem gerekir. Çünkü Hadis-i şerifte vurgulanan “Kâbeyi ziyaret etme” emri, vedâ tavafının vâcip olduğunu göstermektedir. Ancak âdet veya lohusalık mazereti ile bu tavafı yapmadan Mekke'den ayrılmak zorunda olan kadınlar bu tavaftan muaf sayılırlar ve herhangi bir ceza gerekmez. Zira Hz. Peygamber, âdet gören kadınlara vedâ tavafı yapmamaları hususunda ruhsat tanımış ve onun yerine başka bir şey ikame etmelerini de istememiştir. Dolayısıyla Hanefîlere göre bir mazeret nedeniyle terki caiz olan tüm rükünlerin terk edilebilmesi noktasında hayız geçerli bir mazerettir. Buna mukabil cenâbet hali için böyle bir ruhsat tanınmamıştır. Cünüp halde tavaf yapan kişiye dem cezası gerekir. Çünkü gusül abdesti almak suretiyle her an temizlenme imkânı bulunmaktadır. Ancak tavafı iade ederse ceza düşer.⁷⁸

⁷⁴ Abdurrahman b. Muhammed, İbn Kudâme el-Makdisî, Ebü'l-Ferec, Şemseddin, *eş-Şerhü'l-kebîr alâ metni'l-Muknî'* (b.y.: Dârü'l-Kütübü'l-Arabîyyi li'n-Neşri ve't-Tevzi', ts.), 3/249; Ebü İshâk, İbn Müflih, Burhâneddîn, İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh, ed-Dımaşkî, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Muknî'* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 3/119.

⁷⁵ Şâfiî, *el-Ûm*, 2/197, 198; Serahsî, *el-Mebsut*, 4/34; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 3/393, 404, 406; Nevevî, *el-Mecmu'*, 8/12; Ahmed b. el-Hüseyn Ebü Şüca' Şehabeddin Ebü't-Tayyib, *el-İsfehânî, el-Gâye ve't-takrîb* (b.y.: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 20; Cezerî, *el-Fıkh alâ mezâhibi'l-erba'a*, 1/589.

⁷⁶ Müslîm, “Hac” 379.

⁷⁷ Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Kurtûbî Endelüsî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (b.y.: Dârü'l-Hadîs, 2004), 2/109; Serahsî, *el-Mebsut*, 4/34; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve eddilletuhu*, 3/2206.

⁷⁸ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/148; Kâsânî, *Bedâ'ü's-sanâi'*, 2/142; Ebü Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bâriî ez-Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Kâhire: el-Matbaatü'l-Kübra el-Emîriyye, 1313/1895), 2/36; Radıyyüddîn Ebü Bekr b. Alî b. Muhammed

Şafiîlere göre vedâ tavafında abdestli olmak şarttır. Dolayısıyla guslü gerektiren bir haldeyken yapıldığında dem gerekir. Mazeretsiz olarak terk eden kişi de dem ile yükümlü olur. Âdet gören kadınlar ise bu tavafı terk ederler.⁷⁹

Hanbelîlere göre ise vedâ tavafı vâciptir. Dolayısıyla bu tavafı yapmayan kişiler dem cezası ile cezalandırılır. Ancak âdet nedeniyle bu tavafı yapamamış ve Mekke'den ayrılmak durumunda kalmış olan kadınlardan ceza düşer. Kezâ kudûm ve ziyaret tavafını vaktinde yapmamış olan kişilerin Mekke'den ayrılmadan son tavaf olmak üzere yapmış oldukları bu tavafı vedâ tavafı yerine de geçmiş olur.⁸⁰

Mâlikîlere göre vedâ tavafı müstehab olup terkeden kişi herhangi bir ceza ile yükümlü olmaz.⁸¹ Hayız ve nifas halinde olan kadınlardan ise bu tavaf sâkit olur.⁸²

Din İşleri Yüksek Kurulu da konuyla ilgili mütalaasında âdet veya lohusalık halindeki kadınların vedâ tavafı yapmadan Mekke'den ayrılacakları görüşünü benimsemiştir. Kurul'a göre kadınlar bu eksiklikten dolayı herhangi bir ceza ile yükümlü tutulmazlar.⁸³

3.2.4. Ziyaret Tavafı

Ziyaret tavafı, Arafat vakfesinden sonra yapılan ve haccın temel rükunleri arasında yer alan bir tavaftır. Tavafu'l-ifâda ve tavafu yevmi'n-nahr olarak da isimlendirilen bu tavaf, bütün mezheplere göre farzdır.⁸⁴

Ziyaret tavafının vakti, Kurban Bayramı'nın birinci günü fecr-i sâdıktan sonra başlar ve yaşam boyu devam eder. Ancak, bazı fakihlere göre bu tavafın bayram günleri içinde yapılması vâcip;⁸⁵ bazılarına göre ise sünnettir.⁸⁶

el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire* (b.y.: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1322/1904), 1/172.

⁷⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/197, 198; İbnü'l-Muhâmilî, *el-Lübâb fi'l-fikhi's-Şâfiî*, 199, 200.

⁸⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttekîn*, thk. Zuheyr eş-Şâşî (Beyrut: el Mektebetü'l-İslâmî, 1412/1991), 3/117; Ebû'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed el-Kelvezânî, *el-Hidâye alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*, thk. Abdullatif Humeym el-Fahl, Mâhir Yâsin (b.y.: Müessesetü'l-Girâs li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1425/2004), 1/197; Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fikhi'l-İmâm Ahmed* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1994), 1/530.

⁸¹ İbn Abdilberr, *el-Kâfi*, 1/406.

⁸² Haraşî, *Şerh-u Muhtasar'il-Halil*, 2/343.

⁸³ Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), Kâfilesi Mekke'den ayrılacak olan bir kadının özel hali sebebiyle veda tavafı yapamaması durumunda ceza gerekir mi? (Erişim 02 Mayıs 2024).

⁸⁴ Serahsî, *el-Mebсут*, 4/34; Merginânî, *el-Hidâye*, 161; İbn Kudâme, *el-Mugni*, 3/399-408; Cezerî, *el-Fikh alâ mezâhibi'l-erba'a*, 1/2205; İbn Abdilberr, *el-Kâfi*, 1/360.

⁸⁵ Ziyaret tavafının, Hanefîlere göre bayram günlerinde yapılması, Mâlikîlere göre ise, bu ayın içinde yapılması vâciptir. bk. Salim Ögüt, "Hac", *İslâm'da İnanç, İbâdet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, ed. İbrahim Kafi Dönmez (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006), 117.

⁸⁶ Ziyaret tavafını bayram günleri içinde yapmak, Şâfiî ve Hanbelîlere göre sünnettir. bk. Ögüt, "Hac", 117.

Ebû Hanîfe (ö. 150/767), bu tavafın bayram günlerinde yapılmaması durumunda vâcibin terkinden dolayı ceza olarak dem gerekeceği görüşünü ortaya koymuştur.⁸⁷

Fakihler, ziyaret tavafı için abdestin gerekip gerekmediği ve âdetli kadınların durumu hakkında farklı görüşler belirtmişlerdir. Hanefilere göre tavafın abdestli olarak yapılması vâciptir. Dolayısıyla abdestsiz olarak yapılan tavaf geçerli olup bunun için ceza olarak dem⁸⁸ gerekir. Keza erkekler tarafından cünüp halde yapılan veya kadınların özel günlerinde yaptıkları tavaflar geçerlidir fakat ceza olarak bedene⁸⁹ ile yükümlü olurlar. Fakat efdal olan, kişinin Mekke'den ayrılmadıkça bu tavafı temiz olarak yapmasıdır.⁹⁰ Şâfiî fakîh Remlî (ö. 1004/1596), bu durumda olan Şâfiî kadınların Ebû Hanîfe'nin ictihadına göre hareket ederek bedene cezasını yerine getirmek kaydıyla tavaf yapabileceklerini belirtmiştir.⁹¹ Mâlikîler, Şâfiîler ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'den nakledilen meşhur görüşe göre ise ziyaret tavafı için abdestli olmak farzdır. Abdest, tavafın geçerlik şartlarından olup abdestsiz olarak yapılan tavaf geçerli değildir. Bu durumda olan kadınlar temizleninceye kadar ihramlı halleri ile bekler ve tavaflarını yaparak ihramdan çıkarlar.⁹²

Mâlikî fakîh Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed el-Adevî (ö. 1189/1775), Ebû Abdillâh Muhammed el-Harâşî'nin (ö. 1101/1690) *Şerh-u Muhtasar'il-Halil* adlı eserine yazdığı hâşiyede hayız veya nifas hallerinde oldukları için ziyaret tavafına hiç başlayamamış olan kadınlarla ilgili diğer bir görüş zikretmiştir. Buna göre bu durumda olan kadınların temizlenene kadar Mekke'de bekleme imkanları varsa beklemeleri gerekir. Fakat böyle bir imkanları yoksa; kanın kesildiği bir tam günden sonra en az bir namaz vakti boyunca kan gelmeyeceğine kanaat ediyorlarsa veya kanın bu süre zarfında gelip gelmeyeceğini bilmiyorlarsa, bundan emin değillerse temiz oldukları bu ara

⁸⁷ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/162; Kudûrî, *el-Muhtasar*, 73.

⁸⁸ Dem: Koyun veya keçi cinsinden olan ceza kurbanıdır. Bk. Mehmet Erdoğan, "Dem", *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul, Ensar Neşriyat, 2013), 97; Rahmi Yaran, "Dem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

⁸⁹ Bedene: Hac esnasında kurban edilmesi caiz olan deve ve sığırı ifade etmek üzere kullanılmış olan bir kavramdır. Bk. Mehmet Erdoğan, "Bedene", *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul, Ensar Neşriyat, 2013), 49; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-lüga* (Beyrut: Dâru İhya-i Tûrâsî'l-Arabî, 2001), 14/102; 49 Abdülaziz Bayındır, "Bedene", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992).

⁹⁰ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 72, 73; Serahsî, *el-Mebsut*, 4/38; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424), 3/51, 52; Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/161; Ögüt, "Tavaf".

⁹¹ Şemsedin Muhammed b. Ebi'l-Abbas er-Remlî, Nihâyetü'l-muhtâc ilâ Şerhi'l-minhâc (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1404/1984), 3/317.

⁹² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/57; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 1/383, 4/144; Ebü'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Abdurrahmân b. Muhammed (Medine: Vizâratü's-Şu'ûnî'l-İslâmiyye ve'l-Evkâfi ve'd-Da'veti ve'l-İrşâd, 2004), 26/221; Muhammed Abdulvehhâb b. Ali el-Bağdâdî, *et-Telkîn*, 1/88-89.

vakitte tavaflarını yapabilirler.⁹³

Yukarıda da ifade edildiği üzere Ahmed b. Hanbel'den abdestsiz olarak yapılan ziyaret tavaflarının hiçbir şekilde geçerli olmayacağı yönünde bir görüş nakledilmiş olmakla birlikte İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Ahmed b. Hanbel'den abdestin tavafların şartı olmadığına; hayızlı olan kadının bu halde yaptığı ziyaret tavaflarının geçerli olacağına ancak ceza olarak dem gerekeceğine dair ikinci bir görüş nakledildiğini belirtmiştir.⁹⁴

Kudûm ve vedâ tavaflarının ziyaret tavafları yerine geçip geçmeyeceği hususu da fakihler tarafından değerlendirilmiştir. İmam Mâlik'ten, kudûm tavafları ile ziyaret tavaflarını vâcip kapsamında değerlendirerek ziyaret tavaflarını yapmayanlar için kudûm tavaflarının bunun yerine geçeceğine ancak dem gerekeceğine dair bir görüş rivâyet edilmiştir. Ona göre hac yapma şartlarını taşıyan kişi için vâcip kılınan sadece bir tavaf vardır. Bu mevsimde ziyaret tavaflarını terk etmiş olan kişinin kudûm tavaflarını yapmış olması yeterlidir. Cumhura göre ise kudûm tavafları ziyaret tavaflarının yerine geçmez. Çünkü kudûm tavafları kurban günlerinden önce yapılmıştır. Ancak vedâ tavafları kurban günlerinden sonra yapıldığı için ziyaret tavafları yerine sayılabilir.⁹⁵

3.2.4.1. Delillerin Değerlendirilmesi

İslâm hukukçuları konuyla ilgili nasların yorumu çerçevesinde bir hüküm ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunlardan biri Hac Sûresi'nin 29. âyetidir. İlgili âyette *"Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadîm evi (Kâbe) tavaf etsinler."*⁹⁶ buyurulmuştur. Aşağıda Cumhurun delilleri zikredilerek Hanefilerin bu delillere getirdiği itirazlara değinilecektir.

Hanefilerin dışında kalan Cumhurun gusül abdestinin ziyaret tavaflarının geçerlik şartı olduğu hususundaki başlıca delilleri şu hadislerdir:

*"Hayızlı veya nifâslı kadınlar, mikat'a gelince boy abdesti alır, ihrâma girer ve Beytullâh'ı tavaf etmek dışında haccın bütün menâsığını ifâ ederler."*⁹⁷

*"Dikkat edin tavaf namazdır, ancak tavaf esnasında konuşmak mübahtır, kim tavaf yaparken konuşursa hayır söylesin."*⁹⁸

*"Hz. Peygamber, Mekke'ye geldiğinde, önce abdest alıp, sonra tavaf ederdi."*⁹⁹

Özel günlerindeki kadının tavafları ile ilgili Hz. Peygamber'den nakledilen

⁹³ Haraşî, *Şerh-u Muhtasar'ül-Halil*, 2/343.

⁹⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'ül-Fetâvâ*, 26/203-237.

⁹⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/109; İbn Abdilberr, *el-Kâfi*, 1/362, 406.

⁹⁶ el-Hac 22/29.

⁹⁷ Tirmizî, "Hac" 109-110; Ebû Dâvûd, "Hac" 9.

⁹⁸ Tirmizî, "Hac" 112; Ahmed b. Hanbel, 24/149.

⁹⁹ Buhârî, "Hac" 78; Hadis'in şerhi için bk. Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 9/284.

rivâyette Hz. Âişe konuyu şöyle aktarmıştır: “*Rasulullah ile birlikte, haccelemek için yola çıkmıştık. Harem-i Şerife gelince, ben âdet görmeye başladım. Bu halimle hacedemeyeceğim diye ağlıyordum. Hz. Peygamber yanıma geldiğinde ağladığımı gördü ve sordu. Ben, herhalde bu yıl hac yapamayacağım, dedim. Bana, sen âdet mi görüyorsun, dedi. Evet cevabımı duyunca, bu hal, Allah'ın kadınlar için yazdığı bir kaderdir. Merak etme, sen hacıların yaptığı şekilde bütün hac eylemlerini yap, ancak temizleninceye kadar Kabe'yi tavaf etme buyurdu.*”¹⁰⁰

Hz. Âişe'nin kendisi ile ilgili naklettiği hadisten anlaşıldığına göre hac-cın herhangi bir safhasında âdet görmeye başlayan bir kadın, tavaf haricinde hac-cın bütün menâsikini yerine getirebilir. Burada hükme konu edilen tavaf ziyaret tavafidir. Zira farz olan tavaf budur. Bazı fakihler tavafın yasaklanmasının gerekçesini kadının âdet görmesine bağlarken bazıları âdetli iken mescide girmesinin yasak olmasına bağlamışlardır.¹⁰¹

Mâlikî, Şafî ve Hanbelî mezhebi fakihlerine göre tavaf için temiz bulunmanın farz kabul edilmesi nedeniyle, âdetli ya da cünüp olarak yapılan ziyaret tavafi geçersizdir. Dolayısıyla gusül abdesti alındıktan sonra bu tavafın yeniden yapılması gerekir.¹⁰² Cumhuriyet görüşlerine itiraz eden Hanefîlere göre bu fakihler, Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'yi âdet halinde tavaftan sakındırmasını delil göstererek gusül abdestinin tavaf için farz olduğu kanaatine varmışlardır. Cumhuriyet bu husustaki diğer bir delili de tavafın “namaz olduğu” nu ifade eden hadistir. Söz konusu hadisten hareketle tavafi namaza kıyas ettiklerinden namaz için farz gördükleri abdesti tavaf için de farz kabul etmişlerdir. Hanefîlere göre Hz. Peygamber burada sadece bir teşbihte bulunmuştur. Eğer öyle olmasaydı tavafta da rükû ve secde etmek, Fâtîha Sûresini okumak ve selam vermek gerekirdi. Cumhuriyet göre Hz. Peygamber tavafa başlamadan önce abdest almıştır. O'nun bu uygulaması, âyetin “... o kadîm evi tavaf etsinler” mutlak lafzını, takyîd etmiştir. Dolayısıyla tavaf için abdest almak farzdır.¹⁰³ Bu görüşe karşı çıkan Hanefîler, âyetin mutlak lafzının katî olduğunu belirterek Cumhuriyet Hz. Âişe hadisi ile âyetin “Kâbe'yi tavaf edin” hükmüne bir ziyade getirdiğini; bu kapsamda “temiz olarak tavaf edin” anlamı çıkardıklarını belirtmişlerdir. Hanefîlere göre haber-i vâhid, zannî bir delil olup onunla nas üzerine ziyade caiz değildir. Zannî delil ancak vâcip hükmünü gerektirir. Bundan dolayı âdetli olan kadınların ziyaret tavafi için abdestli bulunması farz değil vâciptir. Sonuç ola-

¹⁰⁰ Buhârî, “Hayz” 1-7, “Hac” 71, “Edâhi” 3-10; Müslîm, “Hac” 119, 120; Ebû Dâvûd, “Menâsik” 23, “Tahâret” 120; İmam Mâlik, *el-Muvatta'*, “Tahâret” 94; Hadislerin şerhleri için bk. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 9/285; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylû'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*, thk. İsmâuddîn es-Sebâbitî (Mısır: Dârü'l-Hadis, 1413), 5/55, 56.

¹⁰¹ San'ânî, *Sübülû's-Selâm*, 1/156.

¹⁰² İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 3/408; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 3/257; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 5/56.

¹⁰³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 9/284-285.

rak hadesten tahâret şartını yerine getirmemiş olan yani gusül abdesti bulunmayan kadınların yaptığı tavaf hükmen geçerli olmakla birlikte, vâcibi terk etmelerinden dolayı ya tekrar temiz bir halde yerine getirmeleri ya da ceza olarak büyükbaş bir hayvan (bedene) kurban etmeleri gerekir.¹⁰⁴

Mâlikî mezhebi bu durumdaki kadınlar için bir çıkış yolu ortaya koymuştur. Onlara göre kadının âdet dönemindeki kanamalar arasında vâki olan kesintili süreler temizlik dönemi olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, kadınlar bu ara sürelerde gusül abdesti almalı ve ibadetlerini yerine getirmelidir. Buradan hareketle ziyaret tavafı yapamayan bir kadın, Mekke'den âdeti bitmeden ayrılmak zorunda ve tekrar dönme imkânı yoksa âdet kanaması arasında bir kesinti olduğunda gusledip ziyaret tavafını gerçekleştirebilir ve bu durumda herhangi bir cezaya maruz kalmaz.¹⁰⁵

Tavaf için abdest ve guslü şart koşmamış fakihler de olmuştur. İbn Ömer (ö. 73/693), Hammâd (ö. 120/738), Mansur (ö. 129/747) ve Ata (ö. 114/732) gibi erken dönem fakihlere göre hadesten temizlenmiş olmak tavaf için zorunlu bir şart değildir.¹⁰⁶ Rivâyete göre kadın bir sahâbî Hz. Âişe ile tavaf ederken âdet görmeye başlamış Hz. Âişe kadına tavafını bu halde iken tamamlamıştır.¹⁰⁷

İbn Teymiyye, ziyaret tavafı için temizliği şart koşan fakihleri eleştirmiştir. Ona göre âdet hali bir meşakkat olup bu meşakkatin giderilmesi gerekmektedir. Oysa temizliği şart koşanlar âdet gören kadın için âdeti bitene kadar Mekke'de bekleme veya memleketine döndükten sonra mutlaka tekrar Mekke'ye gelerek bu tavafı yapma gibi ikili bir çözüm sunmaktadırlar. Ancak her iki çözüm de kadından meşakkati giderici vasfa sahip değildir. İbn Teymiyye'ye göre İslâm kişiye böyle ağır yükümlülükler yüklemeyiz. Bundan dolayı kadının içerisinde bulunduğu zaruret hali, temiz bulunmasa da bir an önce ziyaret tavafını yaparak hac ibadetini tamamlamasını ve memleketine dönmesini gerektirmektedir. Bu kadın herhangi bir ceza ile de yükümlü kılınmaz. İbn Teymiyye tavaf için abdestli bulunmayı namaz için rükû ve secde yapma şartına kıyas etmiştir. Ona göre rükû ve secdeyi kâmil manada yapamayan kişiye yapabildiği ölçüde yapma ruhsatı tanındığı gibi ziyaret tavafını gusül abdesti alarak yapamayan âdetli kadınlara da yapabildikleri ölçüde yani abdestsiz olarak yapmalarına müsaade edilmelidir.¹⁰⁸

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), hocası İbn Teymiyye gibi zaruret haline vurgu yaparak âdet gören kadınların Mekke'de kalmaya veya

¹⁰⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/161; Serahsî, *el-Mebсут*, 4/38; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 9/285.

¹⁰⁵ Haraşî, *Şerh-u Muhtasar'îl-Halil*, 2/343.

¹⁰⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 26/208; Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlamu'l-muvakki'în an Rabbi'l-âlemîn*, thk. Muhammed Abdüsselâm İbrahim (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411), 3/28.

¹⁰⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlamu'l-muvakki'în*, 3/28.

¹⁰⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 26/125-127.

memleketlerinde ihramlı bekleyerek tekrar geri dönmeye mecbur bırakılmasını doğru bulmamıştır. Bu ihtihadı İslâm'ın kolaylaştırma prensibi ile bağdaştıramamıştır. İbn Kayyim, hocasının kadınların âdetli iken tavaf edebilecekleri ihtihadını daha da ileri götürerek bu hâlde de tavaf yapamazlarsa tavaftan muaf olacakları kanaatine varmıştır. Hz. Âişe'nin kendisi ile ilgili naklettiği hadis etrafında ortaya çıkan görüşleri aktaran İbn Kayyim bazı fakihlerin bu hadisten tavafın gusül abdestsiz caiz olmayacağı hükmünü çıkardıklarını ancak bunun isabetli olmadığını belirtmiştir. Ona göre Hz. Aişe'nin adeti kesilene kadar Mekke'de kalma imkânı vardı. Dolayısıyla bu hadis Mekke'de kalma imkânına sahip olanlar için delil gösterilebilir. Bu bağlamda Âdetli kadın da Mekke'de zorluklarla karşılaşmadan kalma imkânına sahipse kalmalıdır. Ancak buna güç yetiremezse ziyaret tavafı yükümlülüğü kendisinden düşer ve herhangi bir ceza da gerekmez. Zira kıyas bunu gerektirmektedir. Mademki "tavaf namaz gibidir" hadisi ile amel edilerek tavaf namaza benzetilmektedir. O zaman namazın farzlarından birisini yapma imkânı olmayan kişiden bu farziyet sâkit olduğu gibi tavafı abdestli olarak yapma imkânı olmayan âdetli kadınlardan da tavaf yükümlülüğü düşmelidir.¹⁰⁹

Hayız ve nifas halini zaruret kapsamında değerlendiren Din İşleri Yüksek Kurulu, yukarıda da naklettiğimiz Hanefî, Şafiî ve Mâlikî mezheplerinin görüşlerini sırayla zikrettikten sonra bu durumda olan kadınların durumlarını ilgililere bildirerek onların yönlendirmesine göre hareket etmesinin daha uygun olacağı kanaatini ortaya koymuş, mezhep görüşleri arasında özel bir tercihte bulunmamıştır. Kurul, mütalâsında İbn Teymiyye'nin ve İbn Kayyim'in görüşlerine ise yer vermemiştir.¹¹⁰

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2013 yılında gerçekleştirilen Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı'nda müzakere bulunan dönemin Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Ekrem Keleş, bu durumda olan kadınların âdet geciktirici ilaçları kullanmalarının tavsiye edilmediğini, Türkiye'ye uçak dönüş biletlerinin ileri tarihlere alınarak kolaylık sağlandığını belirtmiş, mecbur kalınmadıkça müctehidlerin zarûret halleri için vermiş olduğu fetvâlara dahi başvurulmadığını ifade etmiştir.¹¹¹ Konuyla ilgili görüşleri değerlendiren Nihat Dalgın da uçak biletinin ileri bir tarihe ertelenmesi imkanı olduğu sürece zarûret fetvalarından istifade edilmesinin uygun ol-

¹⁰⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *I'lamu'l-muvakki'in*, 3/21, 28-30.

¹¹⁰ Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), "Âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kadın bu haliyle ziyaret tavafını yapabilir mi?" (Erişim 05 Mayıs 2024).

¹¹¹ Ekrem Keleş'in müzakere görüşleri için bk. Zafer Koç, "Âdetli Kadının Mescide Girmesi, Tavaf Yapması, İddet Bekleyen Kadının Evden Dışarı Çıkması ve Haccetmesi", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı - 6: Zekât, Evlilik, Kadınların İbâdet ve Sosyal Hayatı ile İlgili Farklı Görüşlerin Yeniden Değerlendirilmesi (13-15 Aralık 2013, Afyonkarahisar)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2018), 296.

mayacağı kanaatini ortaya koymuştur.¹¹²

Tüm görüşleri naklettikten sonra hayız gören kadının imkân dahilinde hayızı bitene kadar Mekke’de beklemesinin en doğru çözüm olduğu söylenebilir. Ancak bu mümkün değilse Şâfiî ve Hanbelîler, âdet gören kadının temizlendikten sonra mutlaka ziyaret tavafını yapmasını şart koşmakla buna imkân bulamayanların haccını geçersiz saymış olmaktadır. Bu icthâd kadınlardan ezâyı giderici bir hüviyete sahip değildir. Bu bağlamda ihtiyâtı gözeterek bütün mezheplerin görüşlerinden istifade etmek daha isabetli olacaktır. Şöyle ki; âdet gören kadın temizleninceye kadar Mekke’de kalma imkânı varsa kalarak tavafını yapmalıdır. Kalma imkânı yok fakat temizlendiğinde tekrar dönerek ziyaret tavafını temiz bir halde yapma imkânına sahipse en kısa sürede dönerek tavafını yapmalıdır. (Ziyaret tavafının vakti, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ömür boyudur. Hanefîlere göre bayram günleri iken Malîkîlere göre Zilhicce ayıdır). Memleketine gittikten sonra tekrar Mekke’ye dönme imkânı olmayacaksa, daha Mekke’de iken âdetinin kesildiği bir vakitte gusül abdesti alarak tavafını yapmalıdır. Bu icthâd Malîkîlere aittir. Ancak ihtiyâten Hanefîlerin görüşü ile de amel ederek ceza olarak bedene ile yükümlü olacaktır. Ancak cezayı yerine getirmeye mali gücü el vermezse kendisinden ceza düşecektir.

SONUÇ

İslâm kadına tarihin hiçbir döneminde sahip olmadığı değeri vermiştir. İslâm’dan önce gelmiş olan medeniyetlerin ve tahrif edilmiş olan kutsal metinlerin aksine Kur’an ve sünnet kadının onursal değerini yeniden takdir etmiştir. Kadının her ne sebeple olursa olsun dışlanmasına ve şiddete maruz kalmasına karşı çıkan İslâm, kadın ve erkeği “takvada üstünlük” temelinde değerlendirmiş ve başta özgürce yaşama hakkı olmak üzere, eğitim alma, sağlık hizmetlerinden faydalanma, âdil yargılanma ve mülk edinme gibi haklara sahip olma konusunda eşit tutmuştur.

İslâm, adâlet temelinde bir hukuk sistemi inşâ etmiştir. Zulüm ve haksızlığa yol açacak açık bir kapı bırakmamıştır. Bu bağlamda kadınları kendilerine ağır gelecek görev ve yükümlülükler hususunda gözetmiştir. Çalışmamız neticesinde de görülmüştür ki, hac ve umre ibadetlerinde âdet veya nifas durumunda olan kadınlar tavaf ve namaz haricinde kalan diğer menâsiki yerine getirme hususunda kısıtlanmamışlardır. Tavaf ibadetinde ise kudüm ve vedâ tavaflarından muaf tutulmuş, umre tavafında tavafa bedel olmak üzere dem cezası ile yükümlü tutulmuşlardır. Ziyaret tavafı hususunda ise ihtilâf edilmiştir. Şâfiî, Mâlîkî ve Hanbelî mezhepleri her hâlükârda abdestli bir halde tavafı şart koşarken Hanefîlerin bedene cezası görüşü kadınlar açısından kolaylaştırıcı bir hüküm olmuştur.

¹¹² Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Konular* (İstanbul: Etüt Yayınları, 2004), 140-141.

İslâm kadınları ellerinde olmadan gördükleri hayız ve nifas kanı nedeniyle dışlamamış, onurlarını incitecek hükümler tesis etmemiştir. Bununla birlikte Kâbe'nin kutsiyetini de gözeterek cünüp erkeklere getirdiği tavaf engelini adetli kadınlara da getirmiştir. Bu hususta bir cinsiyet ayırımına gitmemiş her iki cinsi de kullukta eşit kılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî. 11 Cilt. Hindistan: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1982.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: y.y., 1405/1985.
- Akdemir, Salih. "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın". *İslâmi Araştırmalar* 5/4 (1991), (260-270).
- Ali el-Kârî, Ali b. Muhammed Ebû'l-Hüseyn, el-Herevî. *Mirkâtü'l-mefâtiḥ şerhu Mişkâti'l-mesâbih*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2002.
- Amine Vedud - Muhsin. *Kur'ân ve Kadın*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.
- Arat, Necla. *Kadın Sorunu*. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 1986.
- Ateş, Süleyman. "İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar". *İslâmi Araştırmalar* 10/4 (1997), 304-310.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Bakırcıoğlu, Rasim. *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2012.
- Bayındır, Abdülaziz. "Bedene". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/302. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Boynukalın, Mehmet. "Umre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/150-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Zühêyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Carozza, Paolo G.. "Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights: A Reply". *The European Journal of International Law Review* 19/5 (2008), 931-944.
- Cezerî, Abdurrahman b. Muhammed el-Cezerî. *el-Fıkh alâ mezâhibi'l-erba'a*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah, İmâmü'l-Harameyn. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. b.y.: Dâru'l-Minhâc, 1428/2007.
- Çağlayan, Harun. "İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 8/2 (31 Aralık 2015), (97-120). <https://doi.org/10.18403/emakalat.31405>
- Dalgın, Nihat. *Gündemdeki Tartışmalı Konular*. İstanbul: Etüt Yayınları, 2. Basım, 2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî. *Sünen*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. Suudi Arabistan: Dârü'l-Mugnî, 2000.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. "Kadınların cuma namazı kılmaları zorunlu mudur?". (Erişim 1 Mayıs 2024). <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/111/âdetli-kadin-ziyaret-veda-ve-umre-tavaflarini-yapabilir-mi>
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. "Kadınların cuma namazı kılmaları zorunlu mudur?". (Erişim 2 Mayıs 2024). <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap->

- Ara/654/kafilesi-mekkedden-ayrilacak-olan-bir-kadının-ozel-hali-sebebiyle-veda-tavafi-yapamamasi-durumunda-ceza-gerekir-mi
DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu, "Âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kadın bu haliyle ziyaret tavafını yapabilir mi? ". (Erişim 05 Mayıs 2024). <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/653/âdeti-bitmeden-mekkedden-ayrilmak-zorunda-kalan-kadin-bu-haliyle-ziyaret-tavafini-yapabilir-mi>
- Ebü'l-Feth el-Ba'î, Ebû Abdillâh, Şemseddin, Muhammed. *el-Mutli' alâ elfâzi'l-Mukni'*. thk. Mahmud Arnavûd ve Yasin Mahmud el-Hatib. b.y.: Mektebetü's-Sevâdî li't-Tevzi', 1423/2003.
- Ebü Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebü Şüca', Ahmed b. el-Hüseyn Şehabeddin Ebü't-Tayyib, el-İsfehânî. *el-Gâye ve't-takrîb*. b.y.: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Kâdî Ebû Muhammed, Muhammed Abdulvehhâb b. Ali el-Bağdâdî. *et-Telkîn fî fikhî'l-Mâlikî*. thk. Ebû Üveys Muhammed. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul, Ensar Neşriyat, 2013.
- Ezherî, Ebû Mansûr, Muhammed b. Ahmed b. Ezher, el-Herevî. *ez-Zâhir fî garîb-i elfâzi's-Şâfiî*. thk. Mus'ad Abdulhamid Es-Sa'd. b.y.: Dârü't-Talâî, ts.
- Ezherî, Ebû Mansûr, Muhammed b. Ahmed b. Ezher, el-Herevî. *Tehzîbü'l-lüga*. Beyrut: Dâru İhya-i Türâsî'l-Arabî, 2001.
- Günay, Hacı Mehmet. "Nifas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/79-81. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Haddâd, Radıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed. *el-Cevheretü'n-Neyyire*. b.y.: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1322/1904.
- Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*. Konya: Mistas Matbaası, 1977.
- Haraşî, Muhammed b. Abdullah, el-Mâlikî. *Şerh-u Muhtasar'il-Halil*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts., 2/343.
- Hashîmy, Sayed Qudrat. "Exploring Menstrual Leave in Islamic Jurisprudence: Cultural and Religious Perspectives 6/2 (2023)". *International Journal of Law Management & Humanities* 6/2 (2023), 3287-3296.
- Hattâb er-Ru'aynî, Şemseddin Ebû Abdillâh Muhammed et-Tarablusî. *Mevâhibu'l-celîl fî Muhtasari Halîl*. Beyrut: Dârül-Fikr, 1412/1991.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusûf en-Nemerî. *el-Kâfi fî fikhî ehli'l-Medîne*. thk. Muhammed el-Moritânî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, 1400/1980.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelûsî. *Merâtibü'l-İcma'*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419/1998.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *İlamu'l-muvakki'in 'an Rabbi'l-âlemîn*. thk. Muhammed Abdüsselâm İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Kâfi fî fikhî'l-İmâm Ahmed*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Mugnî*. 10 Cilt. b.y.: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968.
- İbn Kudâme, Ebû'l-Ferec, Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî. *eş-Şerhü'l-kebîr alâ metni'l-Mukni'* (b.y.: Dârü'l-Kütübî'l-Arabiyyi li'n-Neşri ve't-Tevzi', ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd

- Abdülbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- İbn Mâze el-Buhârî, Burhâneddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdulkerim Sâmî el-Cündî. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Müflih, Burhâneddîn, Ebû İshâk, İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh, ed-Dimaşkî, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'* 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî el-Endelusî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 2004.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takiyyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. thk. Abdurrahmân b. Muhammed. Medine: Vizâratü's-Şu'ûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâfi ve'd-Da'veti ve'l-İrşâd, 2004.
- İbnü'l-Hâc, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed. *el-Medhal*. 4 Cilt. b.y.: Dârü't-Türâs, ts.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethü'l-kadîr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- İbnü'l-Muhâmilî, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed. *el-Lübâb fi'l-fikhi's-Şâfi'*. ed. Abdülkerim el Amrî. Suudi Arabistan: Dârü'l-Buhârî, ts.
- İmrânî Ebû'l-Hüseyn, Yahya b. Ebî'l-Hayr, el-Yemenî. *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâmî's-Şâfi'*. thk. Kasım Muhammed en-Nûrî. 13 Cilt. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1421/2000.
- Kahraman, Abdullah. "İslam Hukukunda Kadının Hukuki Tasarruf Ehliyeti". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014), (25-39).
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihabeddin. *ez-Zehîra*. thk. Saîd A'râb. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Alâeddin Ebû Bekir b. Mesûd. *Bedâ'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kaya, Semih Batur. "Bir İnsan Hakları Kategorisi Olarak İnsan Onuru Kavramı ve Türkiye'deki Uygulaması Üzerine Bir Analiz". *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 335-353.
- Kayrevânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân Ebû Zeyd. *er-Risâle*. b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.
- Kazıcı, Ziya. "İslâm'da Kadın: (Bir Mukayese)". *İlahiyat Akademi Dergisi* 11 (2020), 57-72.
- Kelvezânî, Ebû'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed. *el-Hidâye alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*. thk. Abdullatîf Humeym el-Fahl, Mâhir Yâsin. b.y.: Müessesetü'l-Girâs li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2004.
- Koç, Zafer. "Âdetli Kadının Mescide Girmesi, Tavaf Yapması, İddet Bekleyen Kadının Evden Dışarı Çıkması ve Haccetmesi" (243-308). *Güncel Dini Meseleler İstisare Toplantısı - 6: Zekât, Evlilik, Kadınların İbâdet ve Sosyal Hayatı ile İlgili Farklı Görüşlerin Yeniden Değerlendirilmesi (13-15 Aralık 2013, Afyonkarahisar)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-fikhi'l-hanefî*. çev. Kâmil Muhammed Uveyza. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Kur'ân Yolu*. (Erişim 16 Nisan 2024). [https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil](https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/Kutsal%20Kitap%20Tevrat%20Zebur%20İncil). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları, 2. Basım, 2002.
- Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Esbahî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî. 8 Cilt. Dubâi: Müessesetü Zâyid b. Sultân Âl-i Nehyân, 1425/2004.
- Mâverdî, Alî b. Muhammed. *el-Hâvi'l-Kebîr fi fikhi mezhebi'l-İmâm's-Şâfi' ve huve*

- şerhi Muhtasari'l-Müzenî*. thk. Alî Muhammed Muavvid, Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdülcelîl. *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. çev. Tallal el-Yusuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Mudarrizî, Nâsır b. Abdi's-Seyyid, Ebü'l-Feth, el-Hârizmî. *el-Mugrib fî tertibi'l-Mu'rib*. b.y.: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- Müslîm, Ebü'l-Hüseyn Müslîm b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1374-75/1955-56.
- Nesâî, Ebü Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali en-Nesâî. *el-Müctebâ mine's-Sünen (es-Sünenüs-Sugrâ li'n-Nesâî)*. thk. Abdulfettâh Ebü Gudde. Halep: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1406/1985.
- Nevevî, Ebü Zekerîyya Yahya b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Nevevî, Ebü Zekerîyya Yahya b. Şeref. *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttekîn*. thk. Zuheyr eş-Şâfi. 12 Cilt. Beyrut: el Mektebetü'l-İslâmî, 1412/1991.
- Ogan, M. Raif. *İslâm Hukuku*. İstanbul: Alkaya Matbaası, 1958.
- Okiç, M. Tayyib. *İslâmiyette Kadın Öğretimi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979.
- Öğüt, Salim. "Hac". *İslâm'da İnanç, İbâdet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. ed. İbrahim Kafi Dönmez. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006.
- Öğüt, Salim. "Tahâret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/382-385. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Öğüt, Salim. "Tavaf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/178-180. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Sahnûn, Ebü Saîd Abdüsselâm b. Sa'îd et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- San'ânî, Kehlânî Muhammed b. İsmail. *Sübülü's-Selâm*. 2 Cilt. b.y.: Dârü'l-Hadîs, ts.
- Sâvî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, es-Sâvî el-Mâlikî, Sâvî. *Hâşiyetü'l-kebîr ale'Şerhi's-sağîr*. 4 Cilt. Dârü'l-Marife, ts.
- Serahsî, Ebü Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebсут*. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Marife, 1414/1993.
- Seyyid Şerîf el-Cürçânî, Ali b. Muhammed. *et-Ta'rifât*. thk. Yayınevi. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Sönmez, Mahmut. "Âyetler Işığında İslâm'ın Kadına Verdiği Değer". (511-529). Uluslararası İslâm ve Kadın Çalıştayı. İğdır: 2018.
- Şâfiî, Ebü Abdullah Muhammed b. İdrîs. *el-Ûm*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Marife, 1410/1989.
- Şelebi, Ahmed. *Mukarenetü'l-edyan-edyanü'l-hind el-kübra* Kahire: y.y., 1964.
- Şemseddin el-Makdisî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Müflih b. Muhammed b. Müferrec Şemsüddîn. *Kitâbu'l-fürû' ve me'ahû tashihu'l-fürû' li Alâeddîn Ali b. Süleymân el-Merdâvî*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî. 11 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2003.
- Şevkânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*. thk. İsamuddîn es-Sebâbitî. 8 Cilt. Mısır: Dârü'l-Hadîs, 1413/1992.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Hücce alâ ehl-i Medine*. çev. Mehdî Hasan el-Geylânî el-Kâdirî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1403/1982.
- Şîrâzî, Ebü İshâk İbrahim b. Ali. *et-Tenbîh fi'l-fikhi's-Şâfiî*. b.y.: Âlemü'l-Kütüb, ts.

- Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed. *Mugni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsa b. ed-Dahhâk. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1395/1975.
- Topaloğlu, Bekir. *İslâm'da Kadın*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1975.
- Uraler, Aynur. "Zeyneb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/355-356. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yaman, Ahmet. "Âdet Gören Kadının İbâdeti". *Mehir 2* (1998), 6-13.
- Yaran, Rahmi. "Dem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/147-148. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yavuz, Yunus Vehbi. "Hayız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Zeydân, Abdülkerim. *el-Mufassal fî ahkâmi'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi's-şeriatil-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1992.
- Zeylaî, Sûfî el-Bârîf. Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus. *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dekâik*. Kâhire: el-Matbaatü'l-Kübra el-Emîriyye, 1895.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*. Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, ts.

 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

 Yazar(lar) / Author(s): İsa Atci.

 Çıkar Çatışması / Conflict of Interests: Yazar(lar), çıkar çatışması olmadığını beyan eder(ler). / The authors declare that they have no competing interests.